

Crònica de la sortida a Argelers, Cotlliure i la Maternitat d'Elna, per Júlia Costa

Júlia Costa, escriptora

El dia 1 de març, diumenge, es va realitzar la sortida organitzada per l'associació *Tot Història* a la Maternitat d'Elna, amb parades a la platja d'Argelers i Cotlliure. L'assistència va ser nombrosa, més de vuitanta persones, dos autocars. A nivell personal em semblava molta gent i tenia cert temor, veig sovint per Barcelona i per pobles de Catalunya grups de gent manada per guies turístics convencionals, als quals se'ls amollen explicacions no sempre prou serioses ni documentades.

Crec que hores d'ara les persones que vam assistir a aquesta sortida, si teníem alguna reticència, l'hem esborrat ja del nostre imaginari. En cap moment vam ser un grup de turistes convencional, tot i que érem gent molt diferent. Un sentiment fraternal inexplicable surava en l'ambient. Hi ha experiències vitals que percebem com màgiques per molts motius i aquesta en va ser una i crec que la majoria dels qui vam compartir aquella sortida no l'oblidarem mai.

El contingut històric de l'activitat ja era prou interessant i emotiu. L'aturada al camp d'Argelers, l'evocació dels dolorosos moments de la retirada, la situació de la gent que es va aplegar damunt d'aquella sorra hostil, tractada de molt mala manera pel govern francès, el testimoni d'un supervivent d'aquells fets, Jordi, que era un infant en aquells primers mesos de l'any 1939, tot plegat ja era prou per emocionar-nos a fons.

Les explicacions de l'Assumpta Montellà, una persona que domina tots els recursos dels bons narradors orals, van contribuir a que la sortida fos molt més que una evocació històrica. No vull fer comparacions poc serioses però crec ja quan érem petits percebíem que un mateix conte no semblava el mateix segons qui ens l'explicava, de la mateixa manera que un bon actor fa creïble una pel·lícula o una obra de teatre.

L'art dels grans narradors orals avui resulta minoritari però no s'ha perdut i penso que una de les claus de la màgia d'aquesta sortida va ser el relat viu amb la qual la van gaudir i patir, car és impossible no patir amb aquestes històries de derrotes, exilis i violència, encara més quan sabem que en el present es repeteixen una i altra vegada, en un lloc o un altre.

L'organització de la sortida va ser seriosa i eficient. La puntualitat va ser constant. La primera aturada, després de passar pel costat de l'humil cementiri on hi ha les restes de persones que van morir en aquell camp de concentració improvisat, va ser damunt la sorra d'Argelers, en una platja que la beneiteria del present ha batejat com a *Cocobeach*. França és un país amb coses admirables però que, com tants estats forts, té tendència a minimitzar els seus aspectes més ombrívols. Li ha costat reconèixer els punts foscos de la mitificada revolució, el col·laboracionisme, l'antisemitisme que de tant en tant revifa amb força i també el tracte donat als refugiats espanyols. Per no parlar del seu centralisme aclaparador, és clar.

És clar que una cosa són els governs i l'altre el poble, la gent humil, entre la qual hi havia moltes bones persones que intentaven ajudar com podien i els deixaven. Per la platja d'Argelers el diumenge, s'estenia una mena de trista boirina, feia fred i humitat, però res semblant al fred i la misèria que van patir aquells que hi van haver de passar uns llarguíssims mesos després dels quals els esperava la incertesa i el desarrelament. Ni tan sols en les més tristes circumstàncies som tots iguals. Hi havia fugitius privilegiats, polítics, intel·lectuals, gent que disposava de cotxes o camions i que no va patir el mateix que la gran majoria, és clar.

El camp d'Argelers es va obrir a primers de febrer de 1939. Les condicions en les quals es van concentrar els fugitius eren molt dures, s'hi va passar fred i fam, es van escampar plagues de polls, puces i sarna, dones indefenses van haver de recórrer a la prostitució per protegir els fills, eren freqüents els abusos, les humiliacions, els maltractaments. Les dones i els infants es van veure separades dels homes. El camp es va construir en unes dues setmanes i va durar un parell d'anys, tot i que va millorar una mica al llarg d'aquell temps amb la construcció de barracots i de nous camps que en vam reduir la pressió demogràfica. L'aigua era escassa, salada i va provocar moltes malalties als més febles. S'estima que hi van passar gairebé mig milió de persones.

El tracte rebut pels refugiats va ser dur i injust, de presoners de guerra. La vigilància estava a càrrec de senegalesos de la Legió Estrangera francesa. És conegut el fet, que Assumpta Montellà ens va recordar, dels xiulets improvisats, de canya, que es penjaven nenes i noies per tal d'avisar en els casos d'intents de violació. En els primers temps no hi havia més abric que la sorra i la higiene era un gran problema. Molts infants petits morien tot sovint. Tot i que es veia venir el problema que provocaria l'esperat final de la Guerra Civil Espanyola no s'havia previst res per tal d'acollir els fugitius amb una certa dignitat.

Una parada obligada, en aquestes rutes sobre l'exili, és la de Cotlliure, per tal de visitar la tomba d'Antonio Machado. La figura de Machado no pot defugir la llegenda i sobta assabentar-se de què, per exemple, no va entendre mai el tema català i era defensor aferrissat del monolingüisme hispànic, una ideologia que incomoda quan se la recorda ja que a Catalunya se l'ha mitificat sense matisos. Però la seva trista mort, seguida de la de la seva mare, aquella fugida ja malalt, el bon acolliment per part de la gent que el va rebre a l'hotelet Quintana de Cotlliure, tot plegat ens l'han fet sempre proper, encara més quan els seus poemes s'han cantat i recitat sovint. Potser la lectura d'algun text menys popularitzat hauria estat més adient que la recurrent *saeta serratiana* però així són els mites i la seva popularització.

A Cotlliure hi havia mercat. En els temps de pau els paisatges semblen tranquils, pacífics, romàntics i poètics. Costa d'imaginar-los en èpoques de tragèdia col·lectiva. El cementiri de Cotlliure és ple de cognoms castellans, catalans. Més enllà d'aquesta constatació el català, fins i tot el castellà, són poc presents en aquesta França tan centralitzada i poc amiga de diversitats i *regionalismes*.

De Cotlliure vam anar cap a Elna, a dinar. Elna és una bonica població que mereix una visita en profunditat. El meu pare la mencionava sovint pel fet que de molt jove, abans de la guerra, hi havia anat a veremar i en aquella època el contrast amb l'endarrerida Catalunya interior devia ser brutal. Després de dinar vam dirigir-nos a la Maternitat, eix central de la sortida.

La història de la Maternitat d'Elna és prou coneguda, i ha estat divulgada en els darrers anys gràcies sobretot als llibres i les xerrades d'Assumpta Montellà. Aquella iniciativa va tenir com a pal de paller la personalitat singular d'una dona admirable que va morir fa pocs anys, Elisabeth Eidenbenz.

Eidenbenz va néixer l'any 1913, en una família protestant de sòlids valors religiosos, el pare era pastor. Va estudiar magisteri i va començar a participar molt aviat en activitats de tipus pacifista i filantròpic. L'any 1937 va venir a Espanya per desenvolupar tasques humanitàries. L'Espanya franquista no en va voler saber res. Aleshores, amb el seu grup, va treballar a Burjassot i més endavant a Madrid, distribuint roba, aliments i medicines i ajudant infants, avis o dones sense recursos a causa de la guerra.

Acabada la guerra, amb la desfeta republicana, es va adonar dels problemes dels refugiats que es trobaven en els lamentables camps francesos i va centrar la seva activitat en les embarassades. Va convertir el palauet abandonat d'Elna en lloc d'acollida per a moltes d'aquelles dones, que allà es podien refer, parir els seus fills en condicions i entomar el futur amb més esperança. L'institució va estar molt ben organitzada i gestionada i es va mantenir gràcies a donacions voluntàries. La Maternitat es preocupava també d'encarrilar d'alguna manera el futur d'aquelles mares.

Amb l'ocupació alemanya les coses es van complicar. A les espanyoles s'hi van sumar dones jueves perseguides. La Maternitat es va veure obligada a aixoplugar-se sota el paraigües de la Creu Roja i això va complicar la gestió i l'acollida de jueves tot i que Eidenbenz va aconseguir falsejar identitats per tal de salvar vides de dones i infants. Ella mateixa va ser detinguda per la temible GESTAPO.

La Maternitat va aconseguir que vinguessin al món en bones condicions gairebé sis-cents infants, quatre-cents dels quals, espanyols i catalans. Eidenbenz va continuar durant tota la seva vida treballant a favor dels desafortunats, com ara gent que s'havia quedat sense llar a causa de la Segona Guerra Mundial, a Viena i, més endavant, en el camp de l'alfabetització i la reinserció laboral femenina.

Els darrers anys va viure retirada a Viena, on Montellà va contactar amb ella i va aconseguir esmicolar les reticències d'Eidenbenz, poc amiga d'honors i dona de poques paraules, a través de l'afició comuna a la música. El 2006 la Generalitat de Catalunya li va concedir la Creu de Sant Jordi. Avui moltes nenes del nostre temps porten el nom d'Elna, en record de tot allò.

L'ajuntament d'Elna va aconseguir comprar l'edifici de la Maternitat i avui és un espai memorialístic imprescindible. Assumpta Montellà ha continuat la seva tasca d'investigació a l'entorn de temes sobre la Guerra Civil i d'altres, contemplats sempre des de l'òptica més humana i testimonial car la gran història està feta de petites vivències individuals, de les experiències de gent sovint anònima, com tots aquests infants dels quals en conservem la data de naixement i el nom i fins i tot fotografies gràcies a la tasca ordenada i eficient d'Eidenbenz i el seu equip.

De retorn cap a Barcelona crec que la majoria dels qui havíem compartit aquella sortida devíem meditar en tot plegat, mentre s'enfosquia i Assumpta Montellà ens escrivia dedicatòries als llibres. La Guerra Civil no s'ha tancat o ho ha fet de mala manera, deixant ferides obertes i punts foscos que potser no arribarem a aclarir mai. L'any quaranta tots havien perdut, com cantava Raimon. Van quedar tocats els vençuts, és clar, però també molts vencedors van restar marcats per sempre i no van retrobar mai la pau definitiva ni tan sols el suposat país que esperaven recuperar. Per a més desgracia el final de la Segona Guerra Mundial no va representar, a l'estat espanyol, la recuperació de la legitimitat republicana ni de la democràcia sinó la continuació d'una llarga, cruel, pintoresca i anacrònica dictadura. De fet, la legitimitat republicana no s'ha recuperat mai, al menys, fins al present.

I el pitjor de tot és constatar com avui hi ha també molts refugiats, represaliats i exiliats a molts llocs del món, víctimes de la història i les seves tragèdies. Recentment Amnistia Internacional feia evidents xifres i estadístiques, 2014 ha estat un any horrible pel que fa al tema de les tragèdies col·lectives i la violència.

Em sembla admirable que en temps tant difícils el naixement d'una criatura representés per a aquelles dones acollides a Elna una gran esperança, la constatació de què la vida, no sabem perquè ni com, sempre sembla revifar sempre d'alguna manera, malgrat tantes misèries.

Per citar l'article: Costa, J. (2015). Crònica de la sortida a Argelers, Cotlliure i la Maternitat d'Elna. *Catxipanda*, 2(1). Recuperat (data de visualització), a <http://wpu.ir/bs63a>